

JOACHIM

MEYERHOFF

WANNEER WORDT

HET EINDELIJK

WEER ZOALS HET

NOOIT IS

GEWEEEST

ROMAN

Over het boek

Hoe is het om op te groeien tussen honderden psychiatrische patiënten en lichamelijk gehandicapten omdat je vader de directeur is van een psychiatrische kliniek en je ouderlijk huis op hetzelfde terrein staat? Een komisch en tegelijkertijd treurig verhaal over een jongen die het best in slaap valt bij de kreten van patiënten, die een bloedbroederschap met de hond sluit en die het dubbelleven van zijn vader ontdekt – een fascinerende man die uitblinkt in theorie, maar verzaakt in de praktijk, die vol levensvreugde is en toch zijn einde te snel dichtbij ziet komen.

Wanneer wordt het eindelijk weer zoals het nooit is geweest is een tragikomische coming of age en een familieroman over opgroeien in een abnormale omgeving. Een persoonlijk verhaal vol scherpe observaties over verlies en dood.

De pers over het boek

‘Een meeslepende, ontroerende en wijze roman.’ – *Zeit Online*

‘Hard gelachen, brok in de keel, bittere tranen. Dat heeft een boek al heel lang niet meer bij mij voor elkaar gekregen.’ – *Buchreport*

‘Een geweldige vaderroman, liefdevol, humoristisch en op het einde treurig.’ – *Frankfurter Allgemeine Zeitung*

Over de auteur

Joachim Meyerhoff (1967) is voor zijn debuutroman *Alle Toten fliegen hoch*. *Amerika* bekroond met de Franz-Tumler-Literaturpreis 2011 en de aanmoedigingsprijs van de Bremer Literaturpreis 2012. Sinds 2005 maakt hij deel uit van het ensemblenootschap van het Wiener Burgtheater. In zijn zesdelige theatercyclus *Alle Toten fliegen hoch* trad hij op als verteller en in 2007 werd hij tot toneelspeler van het jaar verkozen. Zijn tweede boek *Wanneer wordt het eindelijk weer zoals het nooit is geweest*, is genomineerd geweest voor de Deutsche Buchpreis en is een enorme bestseller in Duitsland.

Wilt u op de hoogte worden gehouden van de romans en literaire thrillers van uitgeverij Signatuur? Meldt u zich dan aan voor de literaire nieuwsbrief via onze website www.uitgeverijsignatuur.nl.

Joachim Meyerhoff

Wanneer wordt het eindelijk weer
zoals het nooit is geweest

Vertaald door Josephine Rijnaarts

SIGNATUUR

2015

© 2013 Verlag Kiepenheuer & Witsch GmbH & Co. KG, Keulen,
Duitsland c/o Marianne Schönbach Literary Agency.
Oorspronkelijke titel: Wann wird es endlich wieder so, wie es nie war.
Alle Toten fliegen hoch. Teil 2
Vertaald uit het Duits door Josephine Rijnaarts
© 2015 Uitgeverij Signatuur, Amsterdam en Josephine Rijnaarts
Alle rechten voorbehouden.

Omslagontwerp: Rudolf Linn
Bewerking Nederlands omslag: Wil Immink Design
Omslagbeeld: Privébezit van de auteur
Beeld schutblad: Felder KölnBerlin
Foto auteur: Peter Rigaud c/o Shotview Syndication
Typografie: Pre Press Media Groep, Zeist
Druk- en bindwerk: Wilco, Amersfoort

ISBN 978 90 5672 508 2

NUR 302

Eerste druk, februari 2015

De vertaalster ontving voor deze vertaling een
werkbeurs van het Nederlands Letterenfonds

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

De vertaling van het gedicht van Gottfried Benn op p. 296 is van Huub
Beurskens (*Statische gedichten*, Amsterdam: Meulenhoff, 2008)

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden veelevoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Voor zover het maken van reprografische veelevoudigingen uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16 h Auteurswet 1912 dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan Stichting Reprorecht (Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.reprorecht.nl). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten Organisatie, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

Voor Alma

Tot hier en niet verder

Mijn eerste dode was een bejaarde.

Lang voordat er in mijn familie dierbare naasten wegvielen door een ongeluk, ziekte of ouderdom, lang voordat ik moest aanvaarden dat mijn eigen broer, mijn te jonge vader, mijn grootouders en zelfs de hond uit mijn kinderjaren niet onsterfelijk waren, en lang voordat ik in langdurige, dwangmatige – vrolijke en wanhopige – gesprekken met mijn gestorvenen verwickeld raakte, vond ik op een ochtend een dode bejaarde.

De week daarvoor was ik zeven geworden en ik had koortsachtig naar die verjaardag uitgekeken, omdat ik dan eindelijk het recht zou krijgen om alleen naar school te gaan. Van de ene op de andere dag mocht ik blijven staan en doorlopen wanneer ik maar wilde. Het terrein van de psychiatrische inrichting waar ik opgroeide en ook de tuinen, huizen, straten en struiken buiten de muren leken veranderd en ik ontdekte allemaal dingen die me in gezelschap van mijn moeder of een van mijn broers nog nooit waren opgevallen. Ik nam grotere stappen en voelde me ongehoorlijk volwassen. Doordat ik een individu was, kwamen ook de dingen om me heen op zichzelf te staan. Ontmoetingen op voet van gelijkheid: het kruispunt en ik. De kiosk en ik. De muur van de sloperij en ik.

Het verraste me hoeveel beslissingen ik ineens zelf mocht nemen. Aan de hand van mijn moeder had ik meestal maar wat lopen dromen of met haar gepraat, en zonder op de weg te letten had ik me naar school laten brengen, als een brief naar de brievenbus.

De eerste week nam ik braaf de afgesproken route, zoals ik plechtig beloofd had – de route die mijn moeder me had ingeprent en waar ze me naar links, naar rechts en weer naar links had leren kijken, maar de maandag daarop besloot ik een kleine omweg door het volkstuintencomplex te maken. Ik duwde een poort van groen rasterwerk open en volgde het pad tussen de miniperceeltjes, de boompjes en de groentebedden. Daarbij voelde ik me niet helemaal op mijn gemak, want mijn vader had me uitdrukkelijk verboden een voet in het volkstuintencomplex te zetten. ‘Je weet nooit wat voor lui er allemaal in die huisjes zitten,’ had hij gewaarschuwd, ‘ik heb liever dat je daar niet komt. Afgesproken?’

‘Natuurlijk, papa, afgesproken!’

Ik plukte een onrijpe appel, nam een hap, spuwde het zure stukje handig tussen twee latten van een hek door en gooide de appel zo ver als ik kon over de daken. Ik wachtte op een geluid, maar het bleef volkomen stil, alsof er geen zwaartekracht meer bestond. Ik spuwde nog een paar keer en liep door. Ik had niet verwacht dat het volkstuintencomplex zo groot en onoverzichtelijk zou zijn. Bij elke splitsing hield ik rechts aan in de hoop zo bij een poort te komen die ik goed kende en vanwaar het nog maar een paar honderd meter naar school was.

Ik keek op het nieuwe horloge dat ik voor mijn verjaardag had gekregen zonder dat ik erom had gevraagd. Het was een voorwaarde geweest voor mijn nieuwe onafhankelijkheid. Al vijf voor acht. Nu moest ik echt opschieten. Ik kwam bij een hek waar ik al eerder langs was gekomen en ging harder lopen. Alle paden zagen er hetzelfde uit en ik probeerde de beklemming die in me opkwam te negeren. De rommelige lieflijkheid van het daarnet nog uit zijn vroege ochtendrust ontwakende volkstuintencomplex was verdwenen, evenals mijn nog maar net gewekte verlangen om er in mijn eentje doorheen te dwalen. Opeens hoorde ik ver weg, maar wel heel duidelijk de schoolbel. Ik zette het op een rennen. Mijn schooltas bonkte zo hard tegen mijn rug dat het leek alsof ik werd opgejaagd door een chagrijnige koetsier.

Eindelijk kwam ik op het lange rechte stuk dat naar de poort

liep die ik zocht. Hij bleek op slot te zitten, maar aan de andere kant herkende ik de weg naar school. Ik sprong omhoog en greep me aan de bovenkant vast. Het raster was zo fijnmazig dat de punten van mijn schoenen telkens weggleden en pas toen ik er mijn voeten plat tegenaan zette, lukte het om helemaal naar boven te klimmen. Ik zwaaide een been over de rand en wilde net mijn andere been bijtrekken en springen, toen ik in de tuin links onder me in het bloemperk een man zag liggen. Ik wist meteen dat hij dood was.

Het verbaast me nog altijd dat ik helemaal niet schrok en maakte dat ik wegkwam. Integendeel: gespannen en nieuwsgierig schoof ik op mijn billen over de rand van de ijzeren poort stukje bij beetje zijn kant op. Toen kon ik hem nog beter zien. Hij was volledig en naar mijn idee voornaam gekleed. Helemaal in het beige. Een van zijn lichtbruine zomerschoenen was van zijn eveneens lichtbruine sok gegleden, zijn overhemd zat keurig in zijn lichte broek en zo'n gevlochten zomerse riem droeg mijn vader ook weleens. Zijn voeten en onderbenen lagen op het gras, de rest van zijn lichaam in de bloemen. Wat voor bloemen het waren, wist ik niet, maar ze waren prachtig en kleurrijk.

Waarom wist ik zo zeker dat die man dood was? Waarom overwoog ik nog geen fractie van een seconde om hulp te halen? Waarom had ik het gevoel dat die dode daar voor mij lag en van mij was?

Rond zijn bovenlichaam waren de stengels geknakt en voor een deel afgebroken, alsof hij om zich heen had geslagen, in zijn doodsstrijd had liggen woelen en van pijn in de planten had gegrepen. Hij lag met zijn gezicht omlaag, zijn grijze haar zat in de war. Ik kon mijn ogen niet van hem afhouden en bleef op mijn uitkijkpoort naar hem zitten kijken. Ik voelde me heen en weer geslingerd. Zou ik me aan zijn kant laten zakken en afdalen naar het bloemenrijk der doden of aan de andere kant omlaagspringen – aan de kant van de levenden, de auto's, de voorbijgangers en de school, waar de lessen intussen begonnen waren? Mijn ene been hing boven de tuin, het andere boven de stoep. Een eerst nog wat vage gedachte kreeg de vaste vorm van een sensationeel

inzicht en baande zich ten slotte via mijn tong een weg naar mijn lippen. ‘Ik heb een dode gevonden,’ zei ik zachtjes, een paar keer achter elkaar en met toenemend enthousiasme, ‘ik heb een dode gevonden.’

Ik sprong aan de straatkant van de poort en holde naar school, duwde de schoolpoort open, rende de trap op, stormde mijn klas binnen en verkondigde luid jubelend de blijde boodschap: ‘IK HEB EEN DODE GEVONDEN!!!!’ De juffrouw en alle leerlingen keken me aan alsof de Heiland in hoogsteigen persoon dwars door het plafond in het klaslokaal was neergedaald. Wat is er? Zijn ze doof? dacht ik en ik stak mijn armen in de lucht, balde triomfantelijk mijn vuisten en schreeuwde nog harder dan eerst: ‘IIIIK HEEEEEB EEN DOOOODE GEVONDEN!!!!!’

‘Wat is er met jou aan de hand,’ snauwde de juffrouw met voor mij onbegrijpelijke boosheid, ‘hoe kom je erbij om hier zomaar binnen te vallen? Ben je wel goed bij je hoofd?’ Opeens werd ik overvallen door een intens gevoel van toegeeflijkheid tegenover het trage begrip van mijn klasgenoten, die me ongelovig aankeken, en tegenover het onpedagogisch vertrokken gezicht van de juffrouw. Ik mocht niet te veel van hen verlangen. Overtuigd van mijn succes maakte ik hen uiterst langzaam deelgenoot van mijn sensationele vondst. ‘Bij de volkstuinten ligt iemand – er ligt een dode man. Die heb ik gevonden. Hij – is – dood!’ sprak ik luid en duidelijk in de richting van de openstaande monden. ‘Hij ligt tussen de bloemen. Een man. Een dode man. Die heb ik gevonden. Ja, ik. Ik heb een dode gevonden!’

‘Ga eerst maar eens zitten.’

Ik trok met een zwaai de schooltas van mijn rug en ging op mijn plaats zitten. Jemig, wat was dat tafelblad laag. Mijn knieën pasten amper onder het opbergvak. Het verbaasde me niet. Wie in het bezit is van een dode, maakt een sprong voorwaarts, hij schiet omhoog, dijt uit en heeft een beslissende voorsprong. De juffrouw stond op. Van achter haar lessenaar, die me kleiner en armetieriger leek dan ooit, kwam ze naar me toe, ging op haar hurken zitten en keek me ernstig aan. Die blik zou ik in mijn

leven nog dikwijls tegenkomen, de blik die je op niet mis te verstandane wijze duidelijk maakt: ‘Tot hier en niet verder. Dit is niet leuk meer.’ De blik die je voor de keuze stelt om als een leugenbaron Von Münchhausen afscheid te nemen van de gemeenschap van waarheidlievende en oprechte medemensen en een hopeloze oplichter te worden, of om te bekennen, berouw te tonen en je vol afschuw van alle onwaarschijnlijkheden af te keren.

Met die blik keek ze me een hele tijd aan. ‘Goed, wat is er aan de hand? Zeg de waarheid: wát heb je gevonden?’ Ik hield mijn mond. Alsof haar stem me de kans wilde geven van mijn dwaling terug te komen, zei ze hartelijk en op een toon die alle last van mijn schouders nam: ‘Kom, vertel het maar, wat is er werkelijk gebeurd?’ Ik was nog buiten adem van het rennen, of eigenlijk raakte ik pas echt buiten adem op het moment dat ik rustig antwoord moest geven.

‘Ik heb iets gevonden.’ ‘En wat dan wel?’ Ik hapte naar lucht. ‘Een dode!’ ‘Een dode?’ ‘Ja.’ ‘Waar?’ ‘Bij de volkstuinten.’ Nog nooit was het in de klas zo stil geweest, onder geen enkele les, ook niet als de graag met zijn sleutelbos gooierende, in de oorlog door een schotwond aan zijn hoofd zwaargewond geraakte directeur een zieke leerkracht verving.

Hoe meer ik me in het nauw gedreven voelde, hoe onzekerder ik werd. Het leek plotseling veel moeilijker om voet bij stuk te houden dan om mijn dode te verloochenen en te zeggen: U hebt volkomen gelijk. Neem me niet kwalijk alstublieft. Of te zeggen: Ik geloof dat ik me vergist heb. Er lag niets. Een broek, ja, een broek misschien, een omgevallen vogelverschrikker. Precies, dat was het. Het spijt me heel erg dat ik te laat ben. Het was een smoesje. Ik heb niets gevonden en al helemaal geen dode.

Maar zo gemakkelijk gaf ik me niet gewonnen, ook al voerde ze de druk op. ‘Als het klopt wat je zegt, moet ik de politie roepen. Die gaat er dan heen en als er niets ligt, zwaait er wat, reken maar.’ Nee, geen politie, dacht ik, wat nu? Want misschien had ik me wel vergist, misschien was hij alleen bewusteloos of zocht hij iets tussen de bloemen. Misschien, dacht ik wanhopig, is hij al lang opgestaan, heeft hij zijn schoen aangetrokken, de bloemen

overeind gezet en zijn haar gekamd, en ligt hij nu in een ligstoel voor zijn propere huisje. De agent, zo stelde ik me voor, zou naar zijn tuinhekje lopen en zeggen: ‘Goedemorgen, neem me niet kwalijk dat ik u stoor, maar hebt u hier ergens een dode gezien?’ ‘Een dode? Nee, meneer, absoluut niet.’ ‘Een jongetje beweert dat er hier een ligt.’ ‘Zulke onzin heb ik in geen tijden gehoord. In mijn tuin? Een dode? Dat zou ik toch moeten weten. Wat die vlegels niet allemaal verzinnen, hè?’ ‘Zegt u dat wel. Fijne dag nog.’

Wat moest ik doen? Iedereen keek naar me. Zelfs de in de handwerkles gekleide dinosaurussen op de vensterbanken leken me sceptisch aan te gapen. Maar het was toch waar, waar, waar! ‘Echt,’ zei ik, ‘ik heb hem gezien. In het gras. Hij was dood!’ ‘Goed.’ Ze knikte. ‘Blijf alsjeblieft allemaal – en als ik zeg allemaal, dan bedoel ik ook allemaal – op je stoel zitten, ik ben zo terug.’

Zodra ze de deur uit was, kwamen ze allemaal, maar dan ook allemaal naar me toe rennen. ‘Echt?’ ‘Waar dan?’ ‘Hoe zag hij eruit?’ ‘Was hij al aan het vergaan?’ Ik leunde achterover en gaf antwoord: ‘Nee, totaal niet.’ ‘Hoe wist je dat hij dood was?’ ‘Dat kon je zien.’ ‘En als hij nou toch nog leefde?’ ‘Was het moord?’ ‘Heb je bloed gezien?’ Ik stond op het punt voor de verleiding te bezwijken en een heel klein beetje bloed op zijn achterhoofd ontdekt te hebben. Ik zag het voor me. ‘Het zou natuurlijk best moord kunnen zijn,’ zei ik, ‘op zijn ... Nee, bloed heb ik niet gezien.’

De juffrouw kwam terug en de leerlingen spurtten naar hun plaats. Ze ging achter haar lessenaar staan, stak haar handen op om de klas tot stilte te manen en zei: ‘Je moet bij de directeur komen.’ Ik stond op en liep naar de deur. Ze kwam naar me toe en legde haar hand op mijn rug, waarvan de warmte meteen door mijn trui heen drong en als een gloeiende vermaning op mijn huid brandde, en fluisterend, zodat de andere leerlingen het niet hoorden, waarschuwde ze op onaangename toon: ‘Je kunt me ook nu nog de waarheid vertellen. Je weet hoe erg de directeur het vindt als er tegen hem wordt gelogen. Weet je het dus heel zeker?’

Haar vertrouwen in mij liet toch al te wensen over, omdat ze me nog maar kortgeleden op een leugen had betrapt. Niets bijzonders, vond ik. Op het schoolplein waren twee jongens aan het vechten. Ik had nog nooit een knokpartij gezien, maar er stond een dichte drom kinderen om de vechtersbazen heen. Ik probeerde me ertussen te wurmen, maar het lukte gewoon niet. Ik hoorde gehijg en aanmoedigende kreten. Toen zag ik onze juffrouw over het schoolplein rennen. Dadelijk zou er een eind aan het spektakel worden gemaakt. 'Ik wil ook kijken!' riep ik. Maar ik kreeg de kans niet. 'Laat me erdoor! Ik wil ook kijken!' Weer geen reactie. Toen riep ik zonder na te denken zo hard als ik kon: 'Ik ben dokter!' De buitenste rij week uiteen en ik baande me een weg door de toeschouwers. 'Laat me erdoor. Ik ben dokter!!' Er ontstond een doorgang en aan het eind daarvan zag ik eindelijk de twee genadeloos meppende jongens. Zo naderde ik het middelpunt: een zevenjarige dokter op weg naar zijn eerste noodgeval.

Even later pakte de juffrouw me bij mijn nekvel en schoof me aan de kant. 'Wij spreken elkaar straks, begrepen?' En als een koelbloedige scheidsrechter wierp ze zich tussen de twee op de grond met elkaar verstrengelde worstelaars.

In de volgende pauze moest ik bij haar in de rokerige leraarskamer komen, aan een tafel gaan zitten en verantwoording afleggen. 'Wat riep je daarstraks?' 'Dat weet ik niet meer.' 'Dat weet je heel goed. Lieg niet.' Meer als gebaar dan uit overtuiging boog ik schuld bewust mijn krullenbol. 'Je zegt nu meteen wat je geroepen hebt! Anders bel ik je ouders.' 'Ik ben dokter!' 'Ben je gek geworden? Waarom deed je dat?' 'Ik wilde zeggen: mijn vader is dokter.' 'Wat een onzin! En waarom?' 'Ik wilde ook kijken.' 'Wat was er dan te zien?' De juffrouw praatte tegen me alsof ik achterlijk was, slepend, overduidelijk articulerend: 'Jij - bent - geen - dokter!' Ik knikte. 'Wie - is - er - dokter?' 'Mijn vader!' Ik praatte recht in de asbak die voor mijn neus stond en terwijl ik bij dat ding te biecht ging, zweefden er piepkleine asdeeltjes omhoog. 'Goed, je kunt gaan.'

Op weg naar de directeur voelde ik zelfs in de verlaten gangen de warme hand van de juffrouw nog op mijn rug. De directeur zat achter een gigantisch bureau. De deur en de ramen van zijn kamer leken te klein om er zo'n kolos door naar binnen te krijgen. De hele school moest om dat bureau heen zijn gebouwd. Mijn fantasie sloeg meteen op hol en ik zag een enorm bureau aan een hijskraan door de lucht zweven. Bouwvakkers riepen: 'Iets hoger! Iets meer naar links! Zo, ja!' en zetten het reusachtige meubelstuk netjes in het niets, terwijl eromheen de muren van mijn school werden opgetrokken.

'Waar heb je hem gevonden?' 'Wat zegt u?' 'Waar heb je die man gevonden?' 'Vlak bij de poort. Maar die zit op slot. Hij ligt erachter in de tuin.' 'Weet je het zeker?' 'Ik geloof van wel.' 'Hoezo – je gelooft van wel?' Hij keek me met een doordringende blik aan, echt de blik van een directeur, alleen wel wat dof en versleten. Ik wist onmiddellijk dat hij met precies dezelfde blik al honderden of misschien wel duizenden kinderen had gemonsterd.

'Je hebt die dode gezien of je hebt hem niet gezien! Toen ik jong was, heb ik veel doden gezien, zo'n beeld vergeet je niet zo gauw.' Hij keek me diep in de ogen, maar tegelijk op de een of andere manier dwars door me heen naar een andere tijd. 'Als ze met verdraaide armen en benen bevroren in de sneeuw liggen, is dat geen prettig gezicht. We hadden het zo koud dat we de dode Russen hun jassen hebben afgepakt. Ik mis vier tenen.' De directeur zette zijn bril af en op zijn kale schedel zag ik een groef, die de brillenpoot in zijn huid moest hebben gedrukt. Ik vertrouwde die man voor geen cent. Toen hij een keer moest invallen, had hij zijn accordeon meegebracht, volksliedjes gezongen en uiteindelijk gehuild. Minutenlang zat hij voor de klas te snikken en trok hij de accordeon open en dicht zonder dat er geluid uit kwam. Als een gerimpeld beest snakte het instrument naar adem, het zat op zijn schoot te reutelen en stierf pas toen de bel ging.

'Zeg, luister je eigenlijk wel?' 'Wat zegt u? Ja, natuurlijk. Ik heb er een gezien. Ik weet het zeker. In de bloemen.' 'Je weet het zeker?' 'Ik weet het zeker.' 'Goed!' Hij pakte een voor die tijd al ouderwetse, pikzwarte, enorme hoorn van een enorme telefoon.

‘Goedemorgen. School Noord, directeur Waldmann. Ik wil iets melden. Een van onze leerlingen heeft in de volkstuinten een dode gevonden.’ Hij luisterde, keek me aan. ‘Wanneer was dat?’ ‘Om acht uur, een minuut over acht!’ antwoordde ik, blij dat ik dat tenminste precies wist. Hij zei nog twee keer ‘Ja, goed’ en legde de hoorn op de haak. ‘Je kunt weer naar je klas.’ Hè, dacht ik, is dat alles? Ik stond al half buiten, maar draaide me weer om. ‘Moet ik de politieagenten niet wijzen waar hij ligt?’ ‘Als hij er ligt, vinden ze hem wel. Je kunt gaan. Doe je vader de groeten.’ ‘Dat zal ik doen.’

Terwijl ik terugliep naar mijn klas, kreeg ik ineens het idee om de school uit te rennen, naar de poort, om de politie voor te zijn en te kijken of hij er nog lag. Maar op dat moment ging de bel en stroomden uit de wild opengeduwde deuren de leerlingen naar buiten, zodat mijn impuls in het tumult ten onder ging. Ik werd omringd door medeleerlingen die me bestookten met vragen over de bejaarde, en aanvankelijk lukte het me zelfs nog alles naar waarheid te vertellen. Maar al vlug zwichtte ik voor de verleiding om mijn vragers en luisteraars, onder wie verscheidene meisjes, nog meer aan mijn lippen te kluisteren door het allemaal een beetje mooier te maken. De vraag ‘Heb je zijn gezicht gezien?’ had ik eerst steeds met een duidelijk nee beantwoord. Maar toen ze voor de derde of vierde keer vroegen: ‘Weet je zeker dat je niet meer gezien hebt?’ antwoordde ik: ‘Misschien een beetje. Zijn neus.’ ‘Maar als je zijn neus zag, moet je toch ook een oog gezien hebben?’ ‘Heb ik ook. Zijn neus en dat ene oog.’ ‘Was het open of dicht?’ ‘Het was ..’, ik liet mijn stem dalen, ‘... open.’ Mijn medeleerlingen wilden de overledene zo graag een gezicht geven dat ze hem met hun hardnekkige vragen langzaam maar zeker op zijn rug draaiden. Ik wilde ze niet teleurstellen. Van pauze tot pauze werd mijn dode griezeliger. Tegen tien uur stonden zij open ogen naar de hemel, tegen twaalf uur hing er al een wit beslagen tong uit de tandeloze bejaardenmond en het begin van het laatste lesuur voorkwam nog net dat er een glinsterende zwarte tor in zijn keel kroop.

Toen de school uit was – ik had die ochtend niets opgestoken, in geen enkele les, omdat ik als een bezetene aan de details vjldde – doorbrak ik ten slotte ook nog de laatste waarheidsbarrière. Met een drom kinderen om me heen stond ik op de speelplaats te fantaseren alsof mijn leven ervan afhing. De beste leerling van de klas, een jongen die mij anders geen blik waardig keurde en die vaak dagenlang afwezig was omdat hij deelnam aan schaaktoernooien in beide delen van Duitsland, vroeg: ‘En je weet honderd procent zeker dat hij niet meer leefde?’ ‘Ja, eigenlijk wel, maar ...’ Ik keek nadenkend naar mijn gefascineerde publiek en speelde plotseling verbazing, alsof een stukje van de puzzel dat ik tot nu toe over het hoofd had gezien ineens op zijn plaats viel. ‘Maar nu je het zo vraagt ... Twee vingers van ... wacht even ... ja, van zijn linkerhand bewogen onder de bloemen.’ ‘Onder de bloemen? Hoe kon je dat dan zien?’ bracht zijn geofende, door het schaken op logisch denken ingesteld brein hiertegen in. ‘Nou ja,’ zei ik, overweldigd door de aandacht die ik kreeg, genietend van de spanning, ‘die twee vingers kropen heel langzaam door het bloemgewas heen, als wormen uit de aarde.’

De reacties van mijn familie op mijn dode liepen nogal uiteen. Mijn moeder drukte me tegen zich aan en troostte me: ‘Arm kind, gaat het wel goed met je? Het klinkt vreselijk.’ Mijn psychologisch geschoolde vader begon over de vergankelijkheid van het leven, plaatste mijn vondst in een allesomvattende context en legde me uit hoe de bejaarde man was gestorven. ‘Alles wijst op een hartaanval. Hij heeft waarschijnlijk niet geleden. Een mooie dood eigenlijk. ’s Ochtends terwijl je bloemen plukt.’ Wat ik trouwens ondanks zijn verbod in de volkstuinten te zoeken had, vroeg hij tot mijn opluchting niet.

Mijn twee oudere broers geloofden geen woord van mijn verhaal, ook al was ik teruggekeerd naar de oorspronkelijke versie, voor zover ik me die na alle opsmuk tenminste nog herinnerde. Pas nadat ik een van mijn aanvallen van razernij had gekregen, bitter huilde en snikte: ‘Waarom geloven jullie me niet? Ik zweer het bij alles wat me heilig is, ik zweer het bij mijn leven: ik heb

een dode gevonden!’ maakte hun scepsis langzaam plaats voor bewondering. Ze troostten me en ontputselden me zelfs het kleinste detail.

Dat er trouwens de dagen daarna niet één politieman langskwam, dat ik niet in de krant stond – ik stelde me een grote foto voor waarop ik ernstig kijkend met mijn vinger naar de vindplaats wees – en dat de vinder van een dode geen beloning kreeg, dat alles ervoer ik als een blijvende krenking.

Keer op keer moest ik de weken daarop over mijn vondst vertellen. Op school, bij de zwemvereniging, tegen mijn broers, familie en vrienden van mijn ouders. Ik verfijnde het verhaal, onthield geslaagde formuleringen en ontwikkelde zelfs op mijn publiek afgestemde varianten. De leerlingen op school en mijn broers wilden griezelen, het woord ‘ontbinding’ stond garant voor succes en de zinnetjes ‘Zijn open ogen staarden naar de hemel. Ze verkeerden in lichte staat van ontbinding’ wekten ook bij mij telkens weer huivering op. Mannelijke volwassenen waren gevoelig voor het kordate optreden van een kind, dus aan hen vertelde ik: ‘Ik heb me alles goed ingeprent: tijdstip, vindplaats, ligging van het lijk, en ben toen rechtstreeks naar de directeur gerend om hem te waarschuwen!’ Tegenover het vrouwelijke publiek liet ik mijn schroom voor te veel pathos van lieverlee varen en diste ik schaamteloos zinnen op als: ‘Een zuchtje wind blies losgeraakte rozenblaadjes over zijn verstijfde lichaam. Er bleven er een paar hangen in zijn grijze haar.’

Natuurlijk besepte ik best dat ik loog, maar het leek alsof het verhaal een eigen leven leidde en het mijn taak was om het tot zijn recht te laten komen en te bewijzen dat het bij mij in goede handen was. Wie vindt er nu een dode? Ik wilde per se dat die bijzondere gebeurtenis zich bij mij thuis voelde, ik wilde dat ze bij me bleef en versierde haar rijkelijk met guirlandes en tiere-lantijnen.

Toen gebeurde er iets waar ik met mijn verstand niet bij kon, iets wat een stempel op mijn leven heeft gedrukt. Ik vertelde mijn

verhaal over de dode bejaarde voor de zoveelste keer, nu tegen een vriend van mijn oudste broer. Zoals altijd begon ik met mijn besluit om een andere weg naar school te nemen, ik gooide de onrijpe appel weg, voerde de spanning op, verdwaalde, klom over de poort en ontdekte de in elkaar gezakte man in het bloemperk. Om me niet te vervelen verzon ik telkens nieuwe details. Die dag zei ik tot slot: ‘Toen zag ik dat hij een ring droeg, die er heel kostbaar uitzag. Ik vroeg me nog even af of ik niet van de poort moest klimmen om de ring van zijn vinger te halen. Maar toen ging de bel en ben ik weggerend.’

Terwijl ik dat van die ring verzon, liep er opeens een hete rilling over mijn rug, want ik zag de ring voor me. Het was waar! Ik had het helemaal niet verzonnen. De dode droeg echt een gouden trouwring aan zijn levenloze linkerhand!

Ik riep: ‘Het klopt. Het klopt echt! Hij had een ring om zijn vinger!’ Mijn broer en zijn vriend keken me stomverbaasd aan. ‘Hoezo het klopt, wat bedoel je?’ ‘Nou, dat van die ring. Dat klopt echt!’

Nooit zal ik dat moment vergeten. Ik had iets verzonnen wat waar was. De denkbeeldige ring, de uit de lucht gegrepen ring had de feitelijke ring, de ware ring weer tot leven gewekt. Als een archeologisch werktuig had de leugen een ingegraven detail losgekraabd en uit de krochten van het geheugen opgediept.

Het was voor mij een onvoorstelbaar bevrijdend inzicht: verzinnen is herinneren.

Thuis in de psychiatrie

De inrichting voor kinder- en jeugdpsychiatrie waar ik ben opgegroeid, heette vroeger en heet ook nu nog Hesterberg. Het is de grootste in haar soort in de deelstaat Sleeswijk-Holstein. Mijn vader was kinder- en jeugdpsychiater en toen hij er directeur werd, waren er meer dan vijftienhonderd patiënten. Het instituut is al in 1817 gesticht door een zekere dr. Suadicani, die zich tot de koning richtte met het verzoek een krankzinnigengesticht te mogen bouwen ‘ter redding van die uiterst ongelukkige mensen, wier nood ten hemel schreit’. Om de paar jaar kreeg het een andere naam. Eerst heette het ‘Provinciaal krankzinnigengesticht’, toen ‘Provinciaal idiotengesticht’, toen ‘Provinciaal geneeskundig verzorgingsgesticht voor zwakzinnigen’. Daarna specialiseerde het zich in jonge mensen en noemde het zich ‘Geneeskundig opvoedingsgesticht voor achterlijke en zwakzinnige kinderen’ en ten slotte, na honderdvijftig jaar, ‘Inrichting voor kinder- en jeugdpsychiatrie Hesterberg’.

Overigens woonden er ook veel oudere en zelfs heel oude patiënten, die nooit naar een voorziening voor volwassenen waren overgeplaatst, omdat je het ze niet kon aandoen om weg te moeten uit hun vertrouwde omgeving, waar ze vaak al vanaf hun kleutertijd verbleven.

Op één moderne kliniek na, die op het punt stond in gebruik te worden genomen, stonden de gebouwen uit de tijd rond de eeuwwisseling. Donkere bakstenen kolossen met vaak wel twintig patiënten op een kamer. Tegen de vier verdiepingen hoge stapelbedden stonden hoge ladders. De bovenste bedden hadden een hekwerk dat vergrendeld kon worden, zodat de patiënten

niet uit bed vielen. Het waren eerder kleine kooien dan bedden.

Het terrein van de inrichting was groot en het was een wereld op zich. Je had er een tuinderij, een centrale keuken, een meubelmakerij, een kleermakerij, een zogenaamde stoomwasserij, zelfs een eigen kolencentrale met een rode gemetselde schoorsteen, en een bankwerkerij waar bijna uitsluitend raster- en traliewerk werd gelast, zoals raamtralies, traliebedden en metershoge afrasteringen voor de afdelingstuinen. Op een paar van die werkplaatsen werkten patiënten in een mengeling van arbeidstherapie en uitbuiting.

Ons huis vormde het middelpunt. De directeursvilla was door de oprichter heel bewust in het centrum geplaatst. Het magnifieke pand diende niet alleen als machtsvertoon, maar ook als teken dat de directeur niet buiten de wereld van de inrichting stond. Zo ben ik opgegroeid. Te midden van vijftienhonderd psychisch gestoorden en geestelijk en lichamelijk gehandicapten. Mijn broers en ik gaven de patiënten de meest uiteenlopende namen. We noemden ze ijskoud idioten, gekken of krankzinnigen. Maar ook stakkers, spasten, schizo's, mafketels, malloten en mongolen. Of kneuzen, debielen, imbecielen, koekenbakkers en halvegaren – de favoriet van mijn oudste broer was lijpo. We vonden het volstrekt normaal om ze zo te noemen. Als we onder elkaar waren, wilden zelfs mijn ouders weleens zo'n term gebruiken.

De weg naar school liep voor de helft over het terrein van de inrichting, waar ik elke ochtend dezelfde patiënten ontmoette. Al meteen op de eerste bank waar ik langskwam nadat ik door een hekje onze voortuin had verlaten, zat een jongen die niets liever deed dan sigaretten in één haal oproken. Hij zat daar op mijn vader te wachten, die hem vaak een van zijn Roth-Händles gaf. De jongen snoof, blies alle lucht uit zijn longen, stopte de sigaret tussen zijn lippen, stak hem aan en trok en trok. Eén enkele haal – en de hele sigaret brandde op! Daarna spuugde hij de peuk tussen de andere voor de bank, ademde langzaam uit – ontzaglijk

veel rook! – en zat er in dampen gehuld bij met een gelukzalige blik in zijn versluiserde ogen.

Op de volgende bank zat een andere jongen, Thorsten, die altijd vroeg: ‘Heb je geurtjes? Heb je geurtjes? Heb je geurtjes?’ Hij tuitte vaak onverwachts zijn lippen, trok een spits kusmondje en begon te blazen. Hij blies op zijn vingertoppen of naar pluisjes op zijn mouw. Wanneer in het voorjaar het donzige pluis van de balsempopulieren op de banken van de inrichting lag, blies hij dagenlang de zittingen en leuninggen schoon. Ik heb hem een keer een hele fles Lagerfeld eau de toilette gegeven, waar hij eerst op blies en die hij toen opendraaide en simpelweg leegdrank.

Om de hoek van een gebouw iets verderop kwam ik dikwijls een meisje tegen. Als ze erin slaagde haar veiligheidshelm af te rukken, haalde ze haar voorhoofd open om met haar bloedende hoofd zonnen, sterren en manen op straat te tekenen. Ik heb ze vaak gezien, die sterren van opgedroogd bloed op het asfalt.

’s Zomers lag er in een van de vele met een hoge afrastering omheinde tuinen af en toe een jongen in het gras. Vlak bij de omheining. Hij had geen ogen. Zijn voorhoofd, neus en jukbeenderen waren vergroeid tot een aaneengesloten vlak. Op zijn met littekens bezaaide huid waren met een zwarte viltstift ogen getekend. Twee rondjes met een stip voor de pupil. Mijn vader had me verteld dat de jongen dat zelf wilde, om zich mooi te maken voor de tuin.

Ook was er nog een in zichzelf gekeerde man die liep te wandelen, altijd vriendelijk was en een koude pijp rookte. Hij heette Egon. Mijn vader waarschuwde me voor hem, omdat hij graag stomerijhangers in elkaar boog en in iemands achterste duwde. Een paar dagen had er bij ons aan het keukenraam een röntgenfoto gehangen, waarop je tussen de grijze, doorgelichte organen duidelijk een klont ijzerdraad kon onderscheiden.

Verder had je natuurlijk Rudi nog, die Tarzan werd genoemd. Hij klom graag in bomen of lag roerloos in het gras op de loer. Hij had altijd een niet van echt te onderscheiden revolver bij zich en met dat ding in zijn hand sprong hij bliksemsnel en geluidloos tevoorschijn, waarna hij de loop tegen je slaap zette. Iedereen die

hem kende en wist hoe ongevaarlijk hij was, schrok zich dood om hem een plezier te doen. Tarzan vond het heerlijk als je voor hem op je knieën viel en smeekte: 'Alsjeblijft, alsjeblijft, maak me niet dood!' Zijn hoofd met de pluk rood haar was niet veel breder dan een handpalm.

En je had een opdringerig meisje, Bine of Trine genaamd. Ze was klein. Op mijn tiende was ik al langer dan zij. Als je haar tegen het lijf liep, raakte je haar niet meer kwijt en liep ze met je mee naar de uitgang. Met een piepstemmetje stelde ze steeds dezelfde twee vragen: 'Zo, wie ben jij?' en 'Zo, wie hebben we daar?' Als ik mijn naam noemde, lachte ze, drukte haar stevige borsten tegen mijn ribben en riep: 'Nee, nee, wie ben je?' Ik probeerde me los te wringen, maar ze was sterk. Ze klampte zich aan me vast met haar penetrante geur en wreef zich tegen me aan. Wat ik ook zei, het was verkeerd. 'Zo, wie ben jij?' Steeds opnieuw. Soms drukte ze me tegen een muur en hield me minutenlang gevangen. 'Zo, wie hebben we daar?' Ik probeerde me los te wringen. 'Nee, nee. nee. Wie ben je?'

Bij de uitgang, Poort 2, speelde een patiënt voor controleur. Hij droeg een fantasie-uniform, op de schouders van zijn jasje waren epauletten van schuimrubber geplakt en het hemelsblauwe jasje zelf was behangen met kroonkurkonderscheidingen. Om zijn broekspijpen had hij gekleurde riemen gesespt, waarvan de uiteinden naar opzij uitstaken. Hij zette met grote inspanning zijn borst op, sloeg zijn hakken tegen elkaar, gebaarde auto's dat ze konden doorrijden en vroeg mij elke ochtend: 'Waar gaan we naartoe?' Ik antwoordde: 'Naar school.' Hij salueerde, riep hard: 'Zeker weer neukie-neukie doen, hè?' en liet me door.

Ik groette het bewakingspersoneel, dat mij goed kende en de slagboom opende, waarna ik het terrein verliet.

Bij de twee poorten en ook voor de hoofdingangen van de gebouwen speelden zich vaak dramatische taferelen af. De ene keer weigerden nieuwe patiënten het terrein op te lopen of een gebouw in te gaan, ze klampten zich vast aan hun familie en schopten naar de verplegers, de andere keer wilden ontslagen patiënten voor geen goud een gebouw uit of van het terrein af, ze klampten

zich vast aan de verplegers en schopten naar hun familie. Zowel de gang naar de inrichting als de gang terug naar de buitenwereld was voor velen een pure verschrikking.

Natuurlijk had je ook onopvallende bewoners, die duidelijk in de meerderheid waren en die volledig in zichzelf gekeerd ergens zaten te mompelen of rusteloos over het terrein ijsbeerden. Er was een wat achterafgelegen afdeling met een binnenplaats waar banken stonden. Daar zaten patiënten die spookachtig veel op elkaar leken. Kaalgeschoren hoofd, mond met dikke lippen, enorme neus en melancholieke ogen met grote pupillen. Zelfs de lelletjes van hun vlezige oorschelpen leken gezwollen en zwaar. Ze hadden een kleurloos gezicht, alsof het met een te zacht potlood was getekend. Ze zaten op de zitting of de rugleuning van de banken, en als de zon onderging, scheen het schuin vallende, bloedrode avondlicht soms door hun flaporen. Mijn oudste broer zei tegen me: 'Moet je zien hoe ze zitten te staren. Best eng, vind je niet? Ze zien alles, ruiken alles, horen alles, vangen tien keer zoveel op als wij en voeren de hele dag geen donder uit!' We noemden die binnenplaats 'de tuin met de droevige uilen'.

Veel patiënten kreeg je nooit te zien, omdat ze niet van hun afdeling af konden of mochten. Zodra het weer het toeliet en het eens niet regende, werden de zieken naar buiten gereden, waar ze – als het nog koud was – roerloos met een muts op in een verrijdbaar bed lagen of met een deken om zich heen in een rolstoel zaten. Die rolstoelen waren trouwens heel verschillend. Sommige waren gemaakt voor kleine, scheefgegroeide kinderen en konden hydraulisch worden versteld: omhoog en omlaag en voor- en achterover. Andere hadden hoofdsteunen die links, rechts en van boven dicht tegen het hoofd aan zaten. Ze hadden zelfs een beugel voor onder de kin. Zo'n hoofd leek ingelijst, het lag als een masker in zijn foedraal.

Veel van die zwaar lichamelijk gehandicapte kinderen werden op warme dagen in de afdelingstuinen gelegd. Die tuinen hadden een hoge afrastering, zoals een verblijf voor wilde dieren, en voor een deel waren ze aan de bovenkant ook nog eens van prikkeldraad voorzien, terwijl er in de wijde omtrek niemand te vinden

was die over of zelfs maar op zo'n hindernis kon klimmen. Vaak bleef ik bij zo'n tuin staan, haakte mijn vingers in de omheining en keek naar het met paardenbloemen of madeliefjes begroeide veld waar her en der op een bonte deken een patiënt lag, alsof ze over het gras waren uitgestrooid. Sommigen probeerden te kruipen, anderen rekten zich ongegeneerd uit en genoten van de zonnestralen. Hier rezen wijd gespreide tenen op uit het gras, daar een hand die als een klauw omhoogstak naar de blauwe hemel. Een paar patiënten hadden hun onderbroek uitgetrapt en ik zag hun genitaliën. Aan een tafel zaten zusters en verplegers te roken en koffie te drinken. Achter hen een rek waaraan afgegespte prothesen hingen: steunkorsetten van uiteenlopende vorm met leren riempjes en gespen voor borst of bekken of voor hoofden die zonder steun weg zouden zakken. Een jongen had zijn knuffel laten vallen. Het beest lag vlak naast hem in het gras, maar hoe hij zich ook inspande, hij kon er gewoon niet bij. Toen ik uren later uit school kwam, had hij het nog steeds niet te pakken.

De verplegers kenden me en zwaaiden, of een van de zusters kwam naar me toe en stak iets lekkers door een kier in de omheining, een plak cake of zo.

Het was mijn thuis.

Ik kende er honderden van gezicht. Jongens en meisjes, jaar na jaar achter dezelfde besmeurde ruiten. Het was de glorie-tijd van het vingerverven en hele rijen ramen waren bedekt met een weelde van woeste kleuren. De patiënten stonden in een kiel achter de ramen en veegden en kliederden het glas vol.

Wat me altijd verbaasde, was dat ik maar zelden patiënten met elkaar zag spelen. Ze hadden een grote speeltuin met een prachtig klimrek in de vorm van een helikopter en met schommels en glijbanen – maar meestal was hij leeg. Misschien was dat ook wel het opvallendst: hoewel het terrein vol en zelfs overvol mensen was, waren veel patiënten uitsluitend met zichzelf bezig, los van de anderen. Zelfs als ze aan de hand van een verpleger liepen, bleven ze op zichzelf.

Er waren er met een helm van dik leer, die uit een medizinebal gesneden leek. Anderen droegen gewatteerde wanten die

vastzaten aan een op hun rug dichtgeknoopt jak. De schoenen, broeken, hemden, jurken, truien en jassen die ze droegen, kwamen van de kledinginzameling. Daardoor maakten ze een onderwetse indruk. Was het die afgedragen, willekeurig bij elkaar geraapte kleding zelf die een beeld van lichte verwaarlozing opriep en het idee dat niets echt paste of lekker zat, of kwam het door de manier waarop ze die kleding droegen?

Op een keer zag ik zelfs een patiënt, een jongen, in een door mij afgedankte trui. Het was een vervelend gevoel dat iets wat ik niet meer kon gebruiken, omdat het lubberde en versleten was, nog goed genoeg was voor iemand anders.

Maar het kwam ook vaak genoeg voor dat ik niet zeker wist of de kinderen en jongeren die ik op het terrein tegenkwam, wel patiënten waren. Er kwam altijd veel bezoek. Er was een crèche voor de kinderen van het personeel en er bestonden allerlei ambulante behandelingen voor de meest uiteenlopende problemen.

Een van de voornaamste bezigheden van de patiënten was roken. Ze deden het nooit en passant zoals mijn vader, die met een sigaret in zijn mond een detective las, autoreed of zich, ook dat kwam voor, met een scheerapparaat schoor. De patiënten concentreerden zich uitsluitend op het roken. Alleen al de manier waarop ze de sigaret uit het pakje haalden, vasthielden, naar hun mond brachten en eraan trokken getuigde van verbeterde aandacht. Ze zaten op een bank, leunden tegen een muur of keerden zich af om niet gestoord te worden. Ze inhaleerden diep, met een naar binnen gekeerde blik, en leken afwezig en bedwelmd. Vaak had ik het gevoel dat hun lippen hard waren van begeerte, zo vast omsloten ze de filter. Ze straalden niets nonchalants uit, hadden geen lichtjes gebogen pols en maakten geen sierlijke bewegingen zoals ik bij filmsterren had gezien. Ze wekten eerder de indruk dat ze met iets clandestiens bezig waren en ondertussen listig en gulzig op de volgende stinkstok loerden.

Vreemd genoeg waren ze vaak heel jong. Maar daar maakte niemand zich druk om. Alcohol was op het hele terrein streng verboden en ik heb nooit een patiënt met een blikje bier gezien, maar

nicotine leek een van hogerhand en zonder leeftijdsbeperking vrijgegeven drug. Ook de verplegers, zusters, artsen, psychologen en therapeuten rookten en deelden allemaal royaal sigaretten aan de bedelende patiënten uit. En ook het beetje geld dat de bewoners verdienden, besteedden ze aan sigaretten.

Maar op geen enkele afdeling werd er buiten voor de deur en waarschijnlijk ook binnen zoveel gerookt als bij de manisch-depressieven. Ze rookten hun sigaret steeds op tot aan hun bruingele vingertoppen. Ze verslonden de rook alsof het hun laatste redmiddel was. De weg naar de hoofdingang van die afdeling lag dicht bezaaid met sigarettenpeuken en links en rechts voor de banken lagen de filters en peuken in bergjes ter grootte van molschoppen. Ook waren er jarenlang sigaretten uitgedrukt tegen een muur van het gebouw, die bezaaid was met duizenden asstippen, en als ik mijn ogen een beetje dichtkneep, zagen die zwarte vlekken eruit als kogelgaten of als de ingangen van een reusachtige termietenheuvel.

Later heb ik nooit meer mensen in de openlucht op zo'n klein stukje grond zo mateloos de ene na de andere sigaret op zien steken als de manisch-depressieven. Ik had het gevoel dat ze leden waren van een sekte met spookachtige rituelen. Ineens rookten ze allemaal synchroon: dertig depressieven trokken tegelijk aan hun sigaret, inhaleerden tegelijk, bliezen tegelijk de rook uit en lieten allemaal tegelijk niet veel langer dan een seconde hun sigaret zakken. De vrouwen rookten met nog meer bezetenheid dan de mannen. Ik heb vrouwen en ook meisjes gezien die aan hun sigaret hingen als aan een zijden draad van rook boven een donkere afgrond. Gepraat werd er nauwelijks. De gezichten leken familie van elkaar op een manier die ik ook nu nog raadselachtig vind. Zoals ze uiterlijk werden verbonden door de ongeremde zucht naar sigaretten, zo moest er, dacht ik, ook geestelijk een band bestaan, een speciale vorm van verwantschap door wanhoop.

Wat ik ook nooit vergeten ben, is het beeld van een jonge vrouw van een andere afdeling die zo spastisch was dat ze zelf haar sigaret niet vast kon houden. Op de armléuning van haar

rolstoel zat aan elke kant een lus waar ze haar handen in schoof om ze onder controle te krijgen. Maar ze was dol op sigaretten. Een zuster fixeerde haar hoofd en voerde haar nicotine.

De hoogte van de letters

De in twee cirkels rond ons huis gegroepede gebouwen waren geletterd. In de binnenste cirkel stonden de letters A tot en met G, in de buitenste H tot en met P. Buiten de twee cirkels lagen de werkplaatsen en ook een paar akkers. Elk gebouw had drie verdiepingen. Elke verdieping was een afdeling. De verdiepingen heetten naar hun ligging 'Boven', 'Midden' en 'Beneden'. Omdat de gebouwen te vol zaten, had je een paar uitzonderingen, zoals 'Kelder' of 'Onder het dak'. Zo kreeg je afdelingsnamen als A-Beneden, J-Midden of B-Boven. Mijn vader had het vaak over de afdelingen. Hij zei dan bijvoorbeeld: 'Vandaag heeft er op G-Boven weer eentje met vuur gespeeld.' Of: 'M-Beneden zit stampvol. We verhuizen vandaag vier gevallen naar D-Onder het dak.'

Ik was zo gewend om op die manier met letters om te gaan dat ik ervan overtuigd was dat letters in hoogte verschilden. Toen ik leerde schrijven, begon ik vragen te stellen: 'Schrijf je hond met h-beneden of h-boven?' Maar het was nog ingewikkelder. In de gebouwen zaten de lichte gevallen beneden, de zware in het midden en de zwaarste, de hopeloze boven.

Als ik een woord een speciale betekenis wilde geven, zette ik de beginletter hoger. De beruchte gesloten afdeling K-Boven maakte alle k-woorden met een k-boven heel gevaarlijk. De met een k-boven geschreven kaas, kwaal, kruimel, koffie, kleuterschool of kat waren linke soep, waar je voor uit moest kijken. Kaas met een k-boven stonk en was niet te eten, een kwaal met een k-beneden was een lichte, niet levensgevaarlijke aandoening, een kat met een k-midden kon wel krabben, maar deed dat niet altijd.

De hoogte van de letters hing samen met de ziekte van de

patiënten. Op L-Beneden zaten de meisjes met anorexia. Voor dat gebouw zag je vaak de met krijt op straat getekende omtrek van een lichaam. De anorectische meisjes gingen op de grond liggen en moesten een lijn om zich heen trekken om te zien dat ze er nog waren. Woorden met de l-beneden van de anorectische meisjes waren breekbaar en dreigden te verdwijnen. Op licht, lokken en leer met een l-beneden moest ik goed letten. Woorden waar ik niet van hield of waar ik bang voor was, plaatste ik op de gesloten afdeling. Daar mochten ze dan niet meer uit. Op school leidde dat tot mijn eerste aanvallen van razernij, die me daarna mijn hele leven zouden achtervolgen. Niemand begreep wat ik in mijn schrift, of nog erger, onder algemeen gelach op het bord krabbelde. De juffrouw zei: 'Schrijf eens op: De kat heeft honger.' Dat zag er dan zo uit:

De kat heeft honger.

Dat was een heel kwade kat die geen honger had. De juffrouw schudde haar hoofd. Hoe had ik me druk kunnen maken om hoofdletters, kleine letters en grammatica? Het ging toch om iets wat veel logischer, veel mooier was. Het ging niet om de letter als teken, maar om zijn identiteit, zijn innerlijk, zijn karakter.

Na nog geen vier maanden in de eerste klas werd ik tot mijn stomme verbazing weer naar huis gestuurd. Ik was steeds vaker buiten mezelf geraakt van woede, 'uit het niets', werd er gezegd. De kleinste onrechtvaardigheid dreef me al tot wanhoop. Mijn middelste broer klopte me op mijn schouder: 'Meteen in de eerste klas blijven zitten! Je hebt een grote toekomst voor je!'

Om van die pijnlijke ervaring geen traumatische te maken bespaarden mijn ouders me de terugkeer naar de kleuterschool. Ik mocht de rest van het schooljaar thuisblijven. Mijn moeder werkte 's ochtends als fysiotherapeut aan huis en nam me mee op haar ritjes in de omgeving. Terwijl zij sceptische boeren met hernia leerde hoe ze zware dingen, zakken kunstmest bijvoorbeeld, moesten optillen en dragen, struinde ik rond. Of ik speelde met het speelgoed van vreemde kinderen, die toch op school zaten.

Bij de paardrijtherapie die mijn moeder één keer per week gaf, leerde ze me in de pauze kunstjes op het paard. Ook mijn vader nam me weleens mee, dan mocht ik samen met zwaar gehandicapten naar zwemtherapie en liet ik me met de kraan in het water tillen.

Als onze werkster kwam, die mevrouw Geil heette, bleef ik thuis en vond ik het heerlijk om zonder mijn broers op hun kamer te zitten. Mijn vriendjes van vroeger hadden het niet op me sinds ik in de eerste klas was mislukt. Ook ik voelde duidelijk dat er hele werelden tussen ons lagen. En de kinderen die ik nog van de kleuterschool kende, wilde ik nooit meer zien.

Dat onze werkster mevrouw Geil heette, dat je zo kon heten en dan moest doen alsof het een doodgewone naam was, vond ik verbijsterend. Mijn broers en ik sloten weddenschappen af. Je moest dan naar haar toe gaan en haar bij haar naam noemen zonder een spier te vertrekken. ‘Hebt u misschien mijn gym schoenen gezien, mevrouw Geil?’ Mijn vader kon er ook wat van en terwijl wij, zijn drie zoons, ons om de hoek verstoppen en op onze handen beten, hoorden we hem zeggen: ‘Als u iets nodig hebt, mevrouw Geil, moet u het maar op het boodschappenbriefje schrijven. Fijne dag nog, mevrouw Geil. O ja, mevrouw Geil, de groeten aan meneer Geil!’

Haar man werkte bij het weerstation in Schleswig en drukte elke vrijdag wanneer de sirenes werden getest op een knop, waardoor het dak van het weerstation openging en er een weerballon uit vloog met een zilveren meetapparaat eraan. Vijftig mark kreeg je als je het vond. Zoals zoveel jongens uit ons stadje ben ook ik op mijn fiets dwars door alles heen achter die boven ons hoofd verdwijnende ballon aangejakkerd, terwijl ik beurtelings naar boven keek, met mijn hoofd in mijn nek, en weer naar beneden, naar de straat. Doodlopende stegen, hobbelige stukken weg of de plotselinge angst om te verdwalen en het gevoel dat de grenzen van de stad al een heel stuk achter je lagen, maakten een eind aan de jacht op de vliegende, kleiner wordende, in de zon fonkelende schat. Nooit, nooit heb ik er een gevonden.

De stad waar ik niet geboren, maar wel getogen ben, begon meteen achter de muur en was veel onoverzichtelijker dan het terrein van de inrichting met zijn keurig geletterde gebouwen. Lange tijd dacht ik dat de metershoge muur van rode baksteen een vestingmuur was die ons beschermde tegen indringers. De muur heeft mij altijd een veilig gevoel gegeven. Ons huis werd niet alleen beschermd door een schutting, maar vormde de kern van een waar bastion met wachtposten bij de poorten. Als het kleinste, niet meer open te schroeven poppetje in een bont beschilderde matroesjka lag ik in mijn bed. Om mij heen de kinderkamer, daaromheen het huis, daaromheen de tuin met de schutting en daar weer omheen het terrein van de inrichting met zijn muur. De stad hoorde er al niet meer bij.

Op mijn tiende beantwoordde ik in het vakantiekamp de vraag waar ik vandaan kwam nog steeds niet met de naam van de stad, maar met die van de inrichting. ‘Waar woon jij?’ ‘In Kiel.’ ‘En jij?’ ‘In Lübeck.’ ‘En jij?’ ‘Op de Hesterberg.’ ‘Op de Hesterberg? Dat is toch een gekkenhuis!’ ‘Ik woon daar en je zegt psychiatrische inrichting.’ ‘En hoe heet je?’ ‘Jocki.’ ‘Jocki? Hier staat Joachim!’ ‘Nee, zo wil ik niet heten. Iedereen noemt me Jocki.’ ‘Jocki van de Hesterberg dus?’ ‘Ja, dat klopt,’ antwoordde ik.

Ik had het niet vreemd gevonden als er aan andere kant van de muur alleen weilanden en velden hadden gelegen, als je door de poorten van de inrichting zeg maar recht de vrije natuur in was gelopen. Mijn vader was de directeur van deze inrichtingskosmos en zonder er lang bij stil te staan ging ik ervan uit dat hij niet alleen de baas, maar ook de eigenaar van het geheel was. Hij was arts en koning tegelijk en als ik met vriendjes over het terrein liep of in de speeltuin bij Huis D speelde, nam ik als vanzelf aan dat die speeltuin ook van mij was. Als een prins van den bloede slenterde ik rond, keek af en toe eens ergens binnen, kreeg in de tuinderij een voortijdig bloeiende kerstroos, proefde in de centrale keuken uit een reusachtige pan van de warme chocoladepudding of mocht in het stookgebouw een briket in de gloeiende ketel gooien.

Toch was het Noord-Duitse stadje buiten de poorten van de inrichting een bezoek meer dan waard. Schleswig heeft een kathedraal met een niet buitengewoon oude, wat te hoekig uitgevallen toren en in de kerk het wereldberoemde – zoals iedereen altijd zei en zoals ons op de lagere school al werd ingeprent – altaar van Brüggemann, ofwel het Bordesholmer altaar. Wanneer ik later in andere steden mijn stad van herkomst beschreef en de naam van dit altaar noemde, had niemand er ooit van gehoord. Helaas kun je er niet dicht genoeg bij komen, zodat je de markante, uit hout gesneden figuren die op ansichtkaarten vergroot worden weergegeven, in het donkere gewoel van het origineel onmogelijk kunt onderscheiden.

De kathedraal ligt een paar meter lager dan de huizen eromheen, omdat je in de middeleeuwen geen afval of uitwerpselen op de gewijde grond mocht achterlaten. In de loop der eeuwen zijn de bewoners rond de kathedraal op hun poep en hun troep ruim drie meter omhooggekomen, zodat de kerk nu weggezakt lijkt in een diepe kom in het oudste deel van het stadje. Als hun vuil in hetzelfde tempo blijft groeien, zullen de Schleswigers zich puur rekenkundig gezien over vijftienduizend jaar tot aan de torenspits hebben opgewerkt.

Een andere bezienswaardigheid is het kasteel Gottorf. Een door grachten omsloten, indrukwekkend gebouw met een waardevolle verzameling expressionistische schilderijen. Als wij bij wijze van uitzondering eens bezoek kregen, reden we ofwel urenlang naar het Noldemuseum in Seebüll of we moesten naar de expressionistische collectie in het kasteel. Daar liggen in glazen kisten ook de beroemde veenlijken uit het nabijgelegen Haithabu, een van de grootste Vikingnederzettingen die ooit hebben bestaan. Iedereen in de stad waar ik vandaan kom, kent de zwarte leren mummies met de verbonden ogen, het voor een deel nog gevlochten vuurrode haar, de sierspelden en de schoudermantels vol gaten.

Op zoek naar hun wortels en om iets goeds te doen voor het structureel zwakke Noorden zijn de bewoners van mijn stad zich in de loop van de tijd steeds bewuster geworden van hun

afstamming van de Vikingen. Je zou zelfs met enig recht kunnen beweren dat veel Schleswigers nooit zo goed raad wisten met zichzelf en pas door de ontdekking van de Viking in hun binnenste hun identiteit hebben gevonden.

Daarom worden er ook al jaren zogenaamde Vikingdagen gehouden. Eén keer per jaar tonen de bewoners zich een week lang van hun herboren kant aan duizenden bezoekers, onder wie veel Denen. Dan zie je opticiens in vellen, leraren die uit door henzelf in elkaar getimmerde, zinkende Vikingschepen gered moeten worden, schoenverkoopsters die van een lap leer met een grote, kromme naald vormeloze laarzen naaien, en ook restauranthouders met een gehoornde helm die authentieke gerechten klaarmaken en in nagebouwde historische ovens taaie platte broden bakken. Wie de gebruiken van de Vikingen nog intenser wil beleven, kan zelfs voor de duur van de festiviteiten zijn intrek nemen in een speciaal op een historische locatie aan de Haddebyer Noor opgerichte nederzetting.

Hoewel de Vikingdagen volgens de publiciteit vooral bedoeld zijn om de Viking van zijn slechte imago van ongelikte beer af te helpen en recht te doen aan de hoogontwikkelde Vikingcultuur, loopt elke Vikingdag uit op een vreselijke zuippartij. In volmaakte harmonie met zichzelf en zijn Vikingverleden laat de halve stad zich in leren tenten vollopen met mjød, het sterke bier van de Vikingen, en de ambulances rijden tot in de vroege ochtend af en aan om in vellen geklede bewusteloze mannen en vrouwen naar het ziekenhuis te brengen.

Het enthousiasme voor de Vikingen culmineerde in een waanzinnig lelijk gebouw. Op een van de meest idyllische plekjes in de stad, aan het water, werd de zogenaamde *Wikingturm* gebouwd, de Vikingtoren. Zelden zal een kleine stad zijn eerste stappen op weg naar een moderne architectuur zo gigantisch verprutst hebben als mijn oude woonplaats. Jarenlang waren er geen kopers te vinden voor de taartpuntvormige flats. Er gingen geruchten dat er zich prostituees hadden gevestigd, die dan in elk geval nog troost konden putten uit het schitterende uitzicht toen de vrek-kige clientèle wegbleef.

Schleswig ligt aan de Schlei, de langste zoetwaterzeearm in Duitsland. Bijna veertig kilometer tot aan zee. Aan de oever in het oudste deel van de stad kun je ook nu nog de Holm bezoeken, een heel mooie visserswijk van lage huizen met stokrozen ervoor. Hier woonde volgens een oeroude traditie de meeuwenkoning. Hij was de enige die op het Meeuweneiland mocht komen. Op dat eilandje midden in de Schlei broedden vele duizenden kokmeeuwen. En alleen hij, de meeuwenkoning, mocht naar het Meeuweneiland varen, meeuweneieren rapen en die eieren verkopen. Schleswig was beroemd om zijn meeuweneieren. Je moest ze lang koken om de salmonellabacteriën te doden, en doordat de meeuwen hoofdzakelijk van het afval van de nabijgelegen Böklunder worstfabriek leefden, hadden de eieren steeds vaker een weerzinwekkende vleessmaak en werden ze ten slotte verboden.

Maar Schleswig had nu eenmaal ook nog een andere kant, een tweede gezicht. Behalve de Hesterberg, de enorme inrichting voor kinder- en jeugdpsychiatrie, had je ook Stadtfeld, de psychiatrische inrichting voor volwassenen. Daar woonden nog eens tweeduizend geestelijk of lichamelijk gehandicapten. Verder waren er nog de Paulihof, Sleswijk-Holsteins grootste jeugdgevangenis, twee enorme doveninstituten, een legendarische doven-disco, waar de grond trilde onder de geluidsgolven, een raamloze blindenschool van zes verdiepingen, het stedelijk ziekenhuis en talloze behandel- en revalidatiecentra. Op vijftiengduizend inwoners was dat veel. Bijna iedereen in het stadje had op de een of andere manier te maken met mensen die afweken van de norm, die hulpbehoevend waren. In de loop der jaren hadden bovendien tal van privéklinieken zich als bijplaneten rond Schleswig gevestigd. Ze kregen hun patiënten van de twee grote psychiatrische inrichtingen in de stad. Van welke kant je Schleswig ook binnenreed, overal zag je langs de weg op banken heen en weer wippende of gewoon ergens in de natuur neergezette patiënten naar je zwaaien. De grote vanzelfsprekendheid waarmee de Schleswigers met al die toch wel heel speciale mensen

omgingen, was verbazingwekkend. Op een dag zag ik hoe twee patiënten zich midden in het voetgangersgebied uitkleedden, begonnen te dansen en een schlager zongen. De Schleswigers grinnikten alleen en riepen: 'Kom, trek je kleren weer aan. Zo is het mooi geweest.'